

**GRANADSKÉ ELITY
V 15. STOLETÍ**

JOSEF ŽENKA

Granadské elity v 15. století

PhDr. Josef Ženka

Recenzenti:

prof. PhDr. Rudolf Veselý, CSc.

PhDr. Gabriel Pirický, M.A., Ph.D.

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2011

© Josef Ženka, 2011

ISBN 978-80-246-1904-0

ISBN 978-80-246-2470-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

Mé ženě Viktorii

OBSAH

Úvod /II

1. Vládnoucí elity 15. století /21
 - 1.1 Charakter granadské společnosti /21
 - 1.1.1 Nejvyšší funkce v emirátu /23
 - 1.2 Velké granadské rodiny /25
 - 1.3 Rodina Bannigaš (Venegas) /28
 - 1.3.1 Otázka zakladatele – Kdo byl Ridwán Bannigaš? /28
 - 1.3.2 Další příslušníci rodiny, potomci Ridwána Bannigaše /32
 - 1.4 Rodina Mufarridž (Moffarix, Monfarix apod.) /34
 - 1.4.1 Zakladatel Abú as-Surúr Mufarridž /34
 - 1.4.2 Další příslušníci, potomci Abú as-Surúra Mufarridže /36
 - 1.5 Rodina al-Amín (Alamines) /40
 - 1.6 Rodina Ibn Kumáša (Abencomixa) /43
 - 1.7 Rodina Ibn ʿAbd al-Barr /48
 - 1.8 Rodina Ibn as-Sarrádž /51
 - 1.9 Další rodiny či význační jedinci /55
 - 1.9.1 „Abencerrajes“ /59
 - 1.10 Renegáti/konvertité jako složka granadské elity /60
 - 1.11 Vládnoucí dynastie – zdroj privilegovaného postavení elity /61
 - 1.12 Genealogie nasrovského rodu 15. století /62
2. Granadské elity a jejich působení do roku 1453 /65
 - 2.1 První převrat a vstup Muhammada IX. do politiky (1392–1427) /65
 - 2.2 Nejasné panování Muhammada VIII., úloha elit při návratu Muhammada IX. a povstání Júsufa Ibn al-Mawl (1427–1432) /72
 - 2.3 Období relativního vnitřního klidu a občanská válka na konci čtyřicátých let (1432–1453) /86

3. Granadské elity mezi lety 1453-1470 /94
 - 3.1 Nástupnictví po Muhammadu IX.
a příklon elit k větvi Abú Nasra Sa^cda (1453-1482) /94
 - 3.2 Pokusy panovnické moci o eliminaci „Abencerrajes“ /99
4. Granadské elity a závěrečná válka (1482-1492) /110
 - 4.1 „Abencerrajes“ a Abú al-Hasan ^cAlí /110
 - 4.2 „Abencerrajes“ a Muhammad b. Sa^cd (1483-1489) /122
 - 4.3 Kapitulace Granady /136

Závěr - Granadské elity v 15. století /149

Bibliografie /152

Přílohy /161

Summary /169

Rejstřík /172

ÚVOD

Vnitřní dějiny Granadského emirátu v 15. století byly dlouhou dobu vnímány jako období velkého množství převratů symbolizujících postupný úpadek, který směřoval k neodvratnému zániku království. Historikové a arabisté považovali za zlomový moment rok 1419, kdy se na trůn dostal „nelegitimní“ panovník (Muhammad IX. al-Ajsar) z pobočné větve nasrovského rodu. Tento rok je pokládán za začátek dlouhodobé občanské války, kterou ukončily až kapitulací smlouvy a vydání Granady v noci z 1. na 2. ledna 1492. Za hlavní představitele tohoto konfliktu jsou pokládáni emíři ovlivňovaní příslušníky předních granadských rodin. Základní prvek autoři vidí ve vztahu emíra a elitních rodin, přičemž panovník zastává vždy dominantní úlohu. Tomuto tradičnímu pojetí byly položeny základy již v 19. století a ve stoletích následujících ho především arabisté dále rozvíjeli. Druhý dominantní prvek představovalo jak vojenské, tak ekonomické zasahování Kastilie do vnitřních poměrů v emirátu. Během celého 15. století se setkáme s různými taženími, která odrážela politický vývoj a poměry v sousedních královstvích (koruna Kastilská, koruna Aragonská). Jakmile byla vyřešena otázka nástupnictví po zemřelém Enriqueovi IV., bylo už pouze otázkou času, kdy dojde k závěrečné válce.

Realita vnitřních dějin byla pochopitelně daleko složitější. Především je nutné přehodnotit zažitý pohled na vztah panovníka a elitních rodin v 15. století. V předkládaném textu je na základě veškerých dostupných pramenů a literatury rozebráno vystupování jednotlivých hlavních granadských rodin. Výchozí tezí je, že ne panovník, ale granadské elity představované předními rodinami měly vůdčí roli v jednotlivých událostech. Jednalo se především o několik rodů, které se neustále střídaly ve výkonu nejvyšších funkcí v emirátu a ovlivňovaly veškeré dění jak na vnitřní, tak na zahraniční politické scéně. Jejich vystupování ovlivňovaly především vlastní mocenské a ekonomické zájmy a emírů používaly pouze k zaštitění získané moci.

Tento text je původně založen na rigorózní práci na oboru Dějiny a kultura islámských zemí. Čtenář do ruky dostává práci v doplněné a částečně přepracované podobě. Je výsledkem několikaletého studia problematiky nasrovského období al-Andalusu. Jeho cílem je přispět k přehodnocení pohledu na dějiny tohoto posledního arabského království v Evropě a lépe pochopit postupný proces úpadku emirátu. Granadské elity jsou v něm synonymem pro velké granadské rodiny, tak jak je stanovila španělská historiografie uplynulých dvou století. Jedná se tedy především o rody Ibn as-Sarrádž, Ibn ʿAbd al-Barr, Ibn Kumáša, Mufaridž, al-Amín a Bannigaš, z nichž pocházela převážná většina politických vůdců. Jejich představitelé též zastávali prakticky po celé 15. století úřad prvního ministra a najdeme je jako protagonisty prakticky všech převratů. Jedním z cílů práce je tedy zpřesnit jejich genealogie a znázornit jejich vystupování během uvedeného období. Další cíl vychází i z osoby autora. Granadské dějiny jsou prakticky psány pouze španělskými arabisty či historiky, kteří velice často vycházejí z velkých postav své vlastní historiografie (Lafuente, Seco de Lucena, Carriazo). V jejich dílech sice najdeme určitou kritiku některých tvrzení klasiků, avšak i přes jejich chatrnost jsou dále přijímány. V téže historiografii je též silně zakořeněna teze o vedoucí úloze panovníků, kterou autor této práce nezastává a v předkládaném textu jasně dokazuje, že minimálně ve zkoumané době ji lze jasně vyvrátit. Práce tedy umožňuje nahlédnout na spoustu otázek z odlišného úhlu než v ostatních monografiích týkajících se závěrečného století granadských dějin.

Základem výzkumu hlavní otázky „vlivu granadských elit na politický vývoj nasrovského emirátu v 15. století“ byl důkladný rozbor veškerých dostupných pramenů. Byl zde použit historický přístup a pohled dlouhého trvání dějin sledovaných jak s časovou osou, tak vhodně doplněný za pomoci retrospektivní metody, která hlavně pro určení některých osob byla velice užitečná. Pro stanovení biografii jednotlivých rodin byla použita tradiční genealogická metoda. Na základě určených rodinných vazeb bylo možné jednotlivé osoby zasadit do struktury granadských elit a poukázat na jejich vzájemné vazby a vystupování.

Prameny

Veškerý pramenný materiál použitý v knize byl nashromážděn během autorových opakovaných badatelských pobytů v Granadě a jeho studia

v Madridu. Tam měl možnost seznámit se s aktuálním stavem současného bádání. Období 15. století lze z hlediska pramenné základny politických elit charakterizovat jako velice špatně dokumentované. Z arabských narativních pramenů se dochovala v úplnosti jen dvě díla psaná bezprostředně ve studovaném období. Prvním je „Zahrada Uspokojení se v tom, co Bůh předurčil a nařídil“ od Ibn ʿĀsima, končící přibližně v polovině 15. století,¹ a druhým anonymní kronika napsaná na začátku 16. století.² Ibn ʿĀsimova práce není kronikou, jedná se spíše o jakýsi esej o historii, jejíž některé zákonitosti jsou podpořeny událostmi z granadských dějin. Ibn ʿĀsim stál vždy na straně Muhammada IX. a je tedy nutné tento fakt brát v potaz. V předkládaném textu autor pracoval především se zpracováním historických událostí od Saláha Džarrára.³ Autor druhé arabské kroniky byl vojákem a zúčastnil se vojenských operací během granadské války. Jeho práce se týká období granadské války a poskytuje plno zajímavých faktů pro počínání jednotlivých skupin. Na počátku války stál nepochybně v opozici proti emírovi Abú al-Hasanovi ʿAlímu, později zřejmě vystřídal jak vojsko Muhammada XI., tak Muhammada XII. Z dalších arabských pramenů jsou použitelné pouze dochovaný zlomek z Ibn ʿĀsimova hlavního kronikářského díla, který popisuje jeho exil v severní Africe mezi lety 1429–1431.⁴ Z ostatních arabských pramenů jsou použity v práci rozličné editované dokumenty, které poskytují především neocenitelnou pomoc v identifikaci příslušníků elit uváděných křesťanskými prameny.⁵

Zakladními křesťanskými narativními prameny byly rozličné kroniky. Informace v nich jsou často velmi útržkovité, setkáme se pouze s něko-

1) Ibn ʿĀsim al-Garnátí, Abú Jahjá: *Džanna ar-ri dá fí at-taslím limá qaddara Alláh wa qadá*. Tahqíq Saláh Džarrár. ʿAmmán, 1989.

2) *Kitáb nubda al-ʿasr fí achbár mulúk baní nasr aw taslím Garnáta wa nuzúh al-andalusjín ilá al-magrib*. (Fragmento de la época sobre noticias de los Reyes Nazaritas o Capitulación de Granada y Emigración de los andaluces a Marruecos). Prólogo, notas y comentario Alfredo Bustani, versión española Carlos Quirós. Larache, 1940. Edice je nekritická a překlad značně inovativním převyprávěním.

3) Džarrár, Saláh: *Al-Awdáʿ as-sijásija fí ʿasr al-muʿallif*. In: Ibn ʿĀsim al-Garnátí, Abú Jahjá: *Džanna ar-ri dá fí at-taslím limá qaddara Alláh wa qadá*. Tahqíq Saláh Džarrár. ʿAmmán, 1989, pp. 9–32.

4) Ibn ʿĀsim, Abú Jahjá: *Qitaʿ min kitáb al-rawd al-aríd fí-man laqítuhu min ahl al-qaríd*. Biblioteca del Escorial, Ms. n° 1879, fol. 21/5.

5) Seco de Lucena, Luis (ed.): *Documentos árabigo-granadinos*. Madrid, 1961; Molina López, Emilio (ed.): *Los documentos árabes del archivo municipal de Granada*. Granada, 2004.

lika jmény a stručným popisem událostí. Informace v nich obsažené byly v každém možném případě podrobeny důkladné kritice a konfrontaci s jinými prameny. Často totiž obsahují líčení, které má pouze gloriifikovat určité činy některé význačné osoby, jako například kronika Miguela Lucase de Iranzo nebo Markýze z Cádizu. Pro období Juana II. je základním dílem, které obsahuje velké množství událostí granadských dějin, kronika Álvara Garcíi de Santa María. Je neocenitelným zdrojem mnoha informací ke granadským elitám a prakticky nejdůležitějším pramenem pro období do roku 1434.⁶ Ze Santa Marií vychází i kronika Fernána Péreze de Guzmána, především události do roku 1434. V předkládaném textu byla využita pro události kolem roku 1445.⁷ Velké množství informací, hlavně ke třicátým létům, obsahuje kronika Pedra Carrilla de Huete a její přepracování.⁸ Kroniky období Enriqua IV. se dotýkají granadských dějin hlavně během králových tažení v padesátých letech.⁹ Především pro toto období jsou neocenitelným zdrojem informací, především k nástupu Sa^cda a k bojům mezi rodinami „Abencerrajes“. Velké množství zpráv, především k bojům Sa^cda proti „Abencerrajes“, poskytuje kronika hrdinských činů Miguela Lucase de Iranzo, neboť jeho panství přímo sousedilo s Granadským emirátem a „condestable“ velice často podnikal nájezdy a tažení na granadské území.¹⁰ Významným dílem z pozdější doby je také kronika Fernándezů z Cordoby napsaná na počátku 17. století. Její autor Abad de Rute vycházel z bohatých ar-

6) Santa María, Álvarez García de: *Crónica de Don Juan II de Castilla*. In: *Colección de documentos inéditos para la historia de España*. Ordenada por el Marqués de la Fuensanta del Valle, Don José Sancho Rayón y Don Francisco de Zabalburu. Tomo 100. Madrid, 1891.

7) Guzmán, Fernán Pérez de (ed.): *Crónica del serenísimo príncipe Don Juan, segundo rey deste nombre en Castilla y León*. In: *Biblioteca de autores españoles Tomo 68*. Colección ordenada por Don Cayetano Rosell. Madrid, 1877, pp. 275–695.

8) Carrillo de Huete, Pedro (ed.): *Crónica del halconero de Juan II*. Edición y estudio por Juan de Mata Carriazo. Madrid, 1946; Barrientos, don Lope. *Refundación de la Crónica del Halconero*. Edición y estudio por Juan de Mata Carriazo. Madrid, 1946.

9) *Crónica anónima de Enrique IV de Castilla 1454–1474 (Crónica castellana)*. Edición crítica y comentada de María Pilar Sánchez-Parra. Madrid, 1991; De Palencia, Alonso: *Gesta hispaniensiá: Ex annalibus suorum dierum collecta*. II tomos. Edición, estudio y notas de Brian Tate y Jeremy Lawrence. Madrid, 1998; Torres Fontes, Juan: *Estudio sobre la Crónica de Enrique IV del dr. Galíndez de Carvajal*. Murcia, 1946; Valera, Mosén Diego de: *Memorial de diversas hazañas: Cronica de Enrique IV*. Edición y estudio por Juan de Mata Carriazo. Madrid, 1941.

10) [Escavias, Pedro de]: *Hechos del condestable don Miguel Lucas de Iranzo (Crónica del siglo XV)*. Edición y estudio por Juan de Mata Carriazo. Madrid, 1940.

chivů několika větví této rodiny, jejichž panství přiléhalo v 15. století k území Granadského emirátu. Obsahuje tak několik jedinečných informací, především k šedesátým a sedmdesátým rokům 15. století.¹¹

Pro období granadské války se dochovalo velké množství vyprávěcích pramenů. Základním dílem je oficiální kronika katolických královských manželů Fernanda II. Aragonského (Fernando V. Kastilský) a Isabely I. Kastilské od dvorního kronikáře Hernanda de Pulgara, který se velké části tažení sám účastnil, své informace si ověřoval z několika různých zdrojů a poskytuje jedinečný pohled na mnoho vnitřních událostí v emirátu.¹² Z dalších autorů se Alonso De Palencia¹³ a Andrés Bernaldez¹⁴ dotýkají vnitřních událostí v emirátu, Diego de Valera se omezuje na líčení vojenských akcí.¹⁵ Další události lze čerpat z anonymních dějin hrdinských činů markýze z Cádizu a od Hernána Péreze del Pulgara, jenž sepsal kroniku hrdinských činů „Velkého Kapitána“ Gonzala Fernándeze de Córdoba.¹⁶ Skutečný skvost představuje krátká kronika Hernanda de Baeza, který během granadské války několik let působil jako tlumočník nebo důvěrník na dvoře Muhammada XI.¹⁷ Ačkoli stál vždy na straně stoupců svého milovaného Boabdila a velké množství událostí popisuje v jeho prospěch, je neocenitelným zdrojem pro vnitřní dějiny emirátu v posledních dvaceti letech jeho existence.

Z pramenů diplomatického charakteru má největší význam sbírka dokumentů z aragonských archivů publikovaná historičkou Roser Salic-

11) Abad de Rute, Don Francisco Fernandez de Cordoba: *Historia y Descripción de la Antigüedad y Descendencia de la Casa de Cordoua*. Córdoba, 1954–1972 (vyšlo po částech jako separata Boletínu de la Real Academia de Bellas Letras de Cordoba).

12) Pulgar, Fernando del: *Crónica de los Reyes católicos: volumen segundo Guerra de Granada*. Edición y estudio por Juan de Mata Carriazo. Madrid, 1943.

13) Palencia, Alonso de: *Guerra de Granada*. Traducción castellana por Antonio Paz y Melia. Estudio preliminar por Rafael Gerardo Peinado Santaella. Granada, 1998. Edición facsmil.

14) Bernaldez, Andrés: *Memorias del Reinado de los Reyes Católicos*. Edición y estudio por Manuel Gomez-Moreno y Juan de M. Carriazo. Madrid, 1962.

15) Valera, Mosén Diego de: *Crónica de los reyes católicos*. Edición y estudio por Juan de M. Carriazo. Madrid, 1927.

16) Pulgar, Hernán Pérez del: Breve Parte de las Hazañas del excelente nombrado Gran Capitán. In: Rodríguez Villa, Antonio (ed.): *Crónicas del Gran Capitán*. Madrid, 1908, pp. 555–590.

17) Baeza, Hernando de: Las cosas que pasaron entre los reyes de Granada desde el tiempo del rey don Juan de Castilla, segundo de este nombre, hasta que los Católicos Reyes ganaron el reyno de Granada. In: *Relaciones de algunos sucesos de los últimos tiempos del Reino de Granada*. [Editado por Miguel Lafuente y Alcántara]. Madrid, 1868, pp. 1–44.

rú I Lluçh.¹⁸ Jedná se o velké množství diplomatické granadsko-aragonské korespondence z období vlády Alfonse V. Jednotlivé dokumenty jsou neocenitelným zdrojem jmen, událostí, funkcí i časového zařazení a spolu s objevením práce Ibn ʿÁsima představují největší přínos pro historiografii Granadského emirátu za posledních dvacet let. Z dalších edic dokumentů mají prvořadý význam dokumenty týkající se „kapitulací“ a vyjednávání o nich, které vydal před sto lety Miguel Garrido Atienza na základě rozsáhlého výzkumu především granadského archivního materiálu.¹⁹ Stejně dokumenty vydal i Mariano Gaspar Remiro.²⁰ Autor této práce měl k dispozici obě edice a v textu vychází z Garrida Atienzy. Jedná se o unikátní soupis vyjednávání o kapitulacích dokumentující postoj předních představitelů „Abencerrajes“ v závěru granadské války. Doplněk k těmto dvěma edicím vydal García Luján.²¹ Další zajímavou kolekci tvoří dopisy k jednáním o míru z roku 1439, již vydal Amador De los Ríos.²² Kromě těchto dokumentů je v knize použito velké množství materiálu uváděného většinou v přílohách jednotlivých studií.²³

Literatura

V posledních letech se znovu obnovil zájem o studium granadských dějin 15. století. Souvisí to převážně se snahou zmapovat lokální granadské dějiny na základě studia dějin Granadského emirátu 15. století a vnést světlo na některé události a jevy pro něj typické. Dobrým příkladem jsou práce týkající se dějin Loji a tamních rodin.²⁴ Jedinou prací, která

18) Salicrú I Lluçh, Roser (ed.): *Documents per a la història de Granada del regnat d'Alfons el Magnànim (1416–1458)*. Barcelona, 1999.

19) Garrido Atienza, Miguel: *Las capitulaciones para la entrega de Granada*. Estudio preliminar José Enrique López de Coca Castañer. Granada, 1992. Část dokumentů pochází z archivu Hernanda de Zafra a markýzů z Campotéjaru, které jsou dnes buď nedostupné nebo byly ztraceny.

20) Gaspar Remiro, Mariano (ed.): *Ultimos pactos y correspondencia íntima entre los Reyes Católicos y Boabdil, sobre la entrega de Granada*. Granada, 1910.

21) García Luján, José Antonio: *Treguas, guerra y capitulaciones de Granada (1457–1491): Documentos del archivo de los duques de frías*. Granada, 1998.

22) Ríos, José Amador de los: *Memoria histórico-crítica sobre las treguas celebradas en 1439 entre los Reyes de Castilla y de Granada*. Madrid, 1871.

23) Podrobný popis viz poznámky a bibliografie.

24) Peláez Rovira, Antonio: *Loja en el ámbito del poder político nazarí: Siglo XV*. Granada, 2009. Jimenez Puertas, Miguel: *Linajes de poder en la Loja islámica: De los Banu Jalid a los Alatares*. Granada, 2009.

se z určitého úhlu pohledu zabývá granadskými elitami, je kniha Antonia Peláeze.²⁵ Mladý španělský arabista se primárně zabývá tezí o delegování moci v emirátu. Jeho text je velice rozsáhlý, avšak velmi nevyvážený co se týká jednotlivých událostí a jevů spojených s granadskými elitami. Velké množství svých tezí vytváří na slabých základech, rozvíjí až absurdní teorie a jeho výběr pramenů je značně diskutabilní. I přesto je jeho text přínosný, především díky tomu, že velmi mnoho pramenů uvádí v jejich úplném znění. Granadských elit se okrajově dotýká María Jesús Viguera Molíns²⁶ a politické dějiny nejmoderněji zpracoval Francisco Vidal Castro,²⁷ avšak ani on se nedokázal oprostít od letitých klišé španělské historiografie. Značně inovativní práci, především k zahraničním vztahům emirátu, avšak i s důrazem na vnitřní politiku, napsala Roser Salicrú.²⁸ Ta se k tématu granadských dějin vrátila i ve své poslední knize.²⁹ Okrajově se dotkli granadských elit též Emilio Molina³⁰ a Ana Echevarría.³¹ Nejpodstatnější přínos pro studium granadských elit představují studie, posléze vydané v ucelené monografii, Rafaela Peinada, který se v nich zaměřil na transformaci granadského území z rukou muslimských elit do držení křesťanských šlechticů. Na základě důkladného studia archivních dokumentů se mu podařilo prokázat majetkové a příbuzenské propojení jednotlivých rodin granadské eli-

25) Peláez Rovira, Antonio: *El emirato nazarí de Granada en el siglo XV: Dinámica política y fundamentos sociales de un estado andalusí*. Granada, 2009. Jde o zkrácenou, avšak prakticky nezměněnou autorovu disertaci. V knize bude citováno jako Peláez Rovira, Antonio: *Dinamismo social en el reino nazarí (1454–1501): De la Granada islámica a la Granada mudéjar*. Granada, 2006. Tesis doctoral inédita.

26) Viguera Molíns, María Jesús: Componentes y estructura de la población. In: Viguera Molíns, María Jesús (coord.): *El reino nazarí de Granada (1232–1492): Sociedad, vida y cultura*. Tomo VIII/4 de Historia de España Menéndez-Pidal y Jover Zamora. Madrid, 2000, pp. 17–70.

27) Vidal Castro, Francisco: Historia Política. In: Viguera Molíns, María Jesús (coord.): *El reino nazarí de Granada (1232–1492): Política, instituciones, espacio y economía*. Tomo VIII/3 de Historia de España de Menéndez-Pidal y Jover Zamora. Madrid, 2000, pp. 47–248.

28) Salicrú i Lluch, Roser: *El sultanat de Granada i la corona d'Aragó, 1410–1458*. Barcelona, 1998.

29) Táž: *El sultanato nazarí de Granada, Génova y la Corona de Aragon en el siglo XV*. Granada, 2007.

30) Molina López, Emilio: La dinámica política y los fundamentos del poder. In: Peinada Santaella, Rafael G. (ed.): *Historia del Reino de Granada I: De los orígenes a la época mudéjar (hasta 1502)*. Granada, 2002, pp. 211–248.

31) Echevarría, Ana: *Knights on the frontier: The Moorish Guard of the Kings of Castile (1410–1467)*. Leiden – Boston, 2009.

ty.³² Z dnes již klasických prací je nutné uvést především disertaci Rachel Arié.³³ Ačkoli je v textu používáno španělské vydání z roku 1992, původní text vznikl před téměř čtyřiceti lety, a tak informace a teze francouzské arabistky už v mnohém zastaraly. Největším jejím přínosem je, že práce je postavena především na věrohodných pramenech. Fungování granadských elit po kapitulaci Granady a jejich odchod či transformaci po jejím pádu výborně zaznamenal Ángel Galán.³⁴ Dodnes nejlepší syntézou granadských dějin je práce Ladero Quesady,³⁵ jenž mnohé nové poznatky shrnul i do své další knihy.³⁶ Španělský historik nejlépe dokázal vystihnout podstatu granadských elitních rodin a dodnes je nutné z něj i přes populární charakter jeho knihy vycházet. Jinou syntézu granadských dějin napsal Leonard Harvey.³⁷ Informace v ní vycházejí především ze starých edic kastilských kronik a Arié a lze ji pokládat za zastaralou. Dlouhodobě se granadským dějinám věnuje López de Coca a jeho články týkající se hlavně období let 1445–1480 lze považovat za základ pro studium dané epochy.³⁸

Z dalších autorů se ve svých studiích elit okrajově dotýká marocká historička Milouda Charouiti Hasnaoui,³⁹ avšak její práce jsou především strohým popisem událostí bez hlubší interpretace. Za již klasické lze označit práce Seco de Luceny, jenž popsal jako první jednotlivé významné rodiny.⁴⁰ Z dnešního pohledu jsou již zastaralé a navíc Seco de Lucena na mnoha místech cituje informace, které prameny neobsahují, a vyvozuje

32) Peinado Santaella, Rafael G.: *Aristócrates nazaries y principales castellanos*. Málaga, 2008.

33) Arié, Rachel: *El reino Nasrí de Granada (1232–1492)*. Madrid, 1992.

34) Galán Sanchez, Ángel: *Los mudéjares del Reino de Granada*. Granada, 1991.

35) Ladero Quesada, Miguel Ángel: *Granada. Historia de un país islámico (1232–1571)*. Madrid, 1989.

36) Týž: *Las guerras de Granada en el siglo XV*. Barcelona, 2002.

37) Harvey, Leonard Patrick: *Islamic Spain 1250 to 1500*. Chicago, 1992.

38) López de Coca Castañer, José Enrique: Revision de una decada de la historia granadina 1445–1455. In: *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos*, XXIX–XXX, 1980–81, pp. 61–90; Týž: De la frontera a la Guerra final: Granada bajo la casa de Abú Nasr Sa‘d. In: Ladero Quesada, Miguel Ángel (ed.): *La incorporación de Granada a la corona de Castilla: Actas del symposium conmemorativo del quinto centenario*. Granada, 1993, pp. 709–730.

39) Např. Charouiti Hasnaoui, Milouda: Nuevos datos sobre los últimos nasríes extraídos de una fuente árabe: Džunnat ar-ridá de Ibn ‘Ásim. In: *Al-Qantara* XIV, 1993, pp. 469–477.

40) Jednotlivé články viz bibliografie. Své poznatky shrnul do dnes již přežitě monografie Seco de Lucena Paredes, Luis: *Muhammad IX: Sultán de Granada*. Granada, 1978. Práce však byla napsána již v 50. letech 20. století.